

национална програма, както и действителни предвиждания и подготовка за евентуален военен сблъсък с Турция съвместно с Гърция, който да бъде съчетан и подкрепен от въстания в България, Босна и Херцеговина. Във връзка с това Белград и Атина водят интензивни преговори, при които се подновяват и конкретизират намеренията на двете държави да се възползват от ситуацията и за присъединяване на български земи към своите държавни територии.

Историческите сведения за дейността на централата на тайната сръбска организация и нейните агенти явно представляват интерес за българските изследователи и тези сведения трябва да се познават в многопластовостта и хронологическата си продължителност от началото на 40-те години до отстраняването на Гарашанин от властта и политическия живот в края на 1867 г., което нанася тежък удар на ефективността на организацията, макар че тя продължава да съществува и при приемника му Й. Ристич, но вече не със същата сила. Всъщност обаче идеите на "Начертанието", допълнени и развити в насоката на завоевателните планове на Сърбия, стават все по-определено същност на политиката на Княжеството.

От документацията се вижда, че И. Гарашанин и неговият помощник Ат. Николч не били доволни от българските си агенти, фактически те не успели да си осигурят българи, подходящи за целите на тайната организация. Преговорите с Добродетелната дружина показали, че и привържениците на дипломатичните решения на българския въпрос, макар да се съобразяват с тези на Н. П. Игнатиев за Сърбия като обединяващ център, включително и държавен, за българите и другите южни славяни, не са склонни да жертват българските национални интереси. Известно е, че "старите" предвиждат в споразумението за сръбско-българска държава изрично да се посочи, че българската част трябва да обхваща всички земи, населени с българи, изброявайки ги: Мизия, Тракия и Македония. Засягайки по такъв начин тайните замисли на Княжеството за подялба с Гърция на двете последни области, "старите" твърде осезателно охладили очакванията на партньорите си в преговорите и показали, че въпреки съгласието си с тях по други въпроси, ще отстояват цялостта на българското национално пространство и националните права на българите.

Наред с другите обстоятелства, които осутили планове за сръбско-гръцко-турска война, подкрепени от народни въстания в България и другите южнославянски области, тази достойна позиция на Добродетелната дружина допринесла осезаемо за прекратяването на преговорите за сътрудничество и обща българо-сръбска държава. Това не попречило на склонните към самовъзхвала сръбски държавници да обявят хората от "Дружината" за привърженици, едва ли не агенти на политиката на Княжеството и дори им дали почетни награди през 1875-1876 г., когато Източният въпрос и балканските проблеми, оттам и отношенията с българите, излезли пак на дневен ред.

За тайните си връзки с българското население в Македония по понятни причини ръководителите на сръбската национална организация не се доверили на българи, а изпратили свой агент - босненец Ст. Веркович, един от най-активните